

Березовський А. А.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
голова громадської організації
«Центр громадського контролю, захисту демократії і прав людини в Україні»

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: НЕОБХІДНІСТЬ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНИМ ПРОЯВАМ

Анотація. У статті досліджено сучасний стан реформування судової гілки влади в Україні. Виявлено суспільно-небезпечні прояви судової реформи на сучасному етапі, внесено пропозиції з їх нейтралізації та усунення.

Ключові слова: кримінологічне вивчення, реформування судової гілки влади, конкурс до Верховного Суду України, суспільна небезпечність.

Постановка проблеми. З розбудовою України як правової та демократичної держави безпосередньо пов'язана проблема реформування судової гілки влади, що вимагає фокусування уваги широкого загалу (науковців, представників громадських об'єднань, державних та політичних діячів, правників загалом) на негативних, зокрема суспільно-небезпечних її проявах.

Теза про необхідність кримінологічного вивчення суспільно-небезпечних проявів життя суспільства вже давно не викликає суттєвих заперечень. Як зазначає відомий норвезький кримінолог Нілс Крісті: «Поняття безпеки – одне з найважливіших у кримінології» [1]. Отже, кримінологічному вивченню підлягають соціальні процеси, які проявляються як суспільно небезпечні, тобто заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння шкоди певним суспільним відносинам тощо.

Зрозуміло, що розмаїття соціального життя наповнено палітрою різних за оцінкою проявів – від позитивних до негативних, від соціально корисних до шкідливих. У діапазоні цих проявів є й нейтральні, які не завдають суттєвої шкоди суспільству, але й не приносять користі. Однак для цілісності уявлень і суджень вони теж підлягають вивченню та оцінці.

На основі такого методологічного підходу здійснюється кримінологічне вивчення судової реформи в Україні на сучасному етапі.

Метою статті є виявлення суспільно-небезпечних проявів судової реформи в Україні на сучасному етапі та вироблення пропозицій з їх нейтралізації та усунення.

Виклад основного матеріалу. Одним із методів, що використовувались нами під час здійснення кримінологічного вивчення судової реформи в Україні, є включене спостереження («із введенням суб'єкта спостереження «усередину» відносин та умов, у яких функціонує емпіричний факт» [2, с. 105] – А.Б.): автор взяв участь у конкурсі на зайняття 120 вакантних посад суддів касаційних судів у складі Верховного Суду України, оголошеного Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (далі – ВККСУ) 7 листопада 2016 року.

До того ж автором статті в площині громадської діяльності ініційовано обговорення результатів сучасного етапу судової реформи в Україні [3]. Власні думки і пропозиції з приводу об-

говорення актуальних проблем реформування судової влади в Україні покладено в основу статті.

Судова реформа в Україні відбувається на основі «оновленого» законодавства: і змін до Конституції України (розділ VIII «Правосуддя») [4], і Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5] тощо. Одразу зазначимо, правове регулювання певних суспільних відносин, пов'язаних із формуванням суддівського корпусу та судової влади загалом, компетенцією ВККСУ тощо, на нашу думку, не позбавлене недоліків. Ці «недоліки» правового регулювання за різних обставин відіграють роль як фонових явищ, так і криміногенних факторів.

Відразу відзначимо позитивну атмосферу, що панує у Вищій кваліфікаційній комісії України. Це стосується дій, пов'язаних з прийомом документів, реєстрацією учасників конкурсу, перевіркою даних, безпосередньо проведенням етапів кваліфікаційного оцінювання тощо.

Водночас є певні аспекти, які викликають занепокоєння.

Актуалізація позитивних та негативних аспектів судової реформи в Україні, і з цим не можна не погодитись, наразі необхідна.

У висловленні суджень, що стосуються судової реформи, ми намагатимемося бути коректними, запобігати негативним оцінкам. Також висловимо сподівання, що наші раціональні, можливо, десь критичні, думки будуть сприйняті неупереджено і стануть підґрунтям для діяльності з удосконалення чинного законодавства та практики його реалізації, що стосується реформування судової гілки влади в Україні.

Недоліки правого регулювання певних суспільних відносин, пов'язаних із формуванням суддівського корпусу та судової влади загалом, компетенцією ВККСУ тощо мають прямі витoki у практичну сферу. Зокрема, як у сторонніх спостерігачів, так і у осіб, які безпосередньо брали участь у конкурсі, склалося враження, що ВККСУ не вдалося забезпечити прозорість усіх процедур, пов'язаних з конкурсом до Верховного Суду України. Насамперед, це стосується кваліфікаційного оцінювання кандидатів – проведення анонімного письмового тестування та практичного завдання і встановлення їх результатів.

Широкому загалу не зрозуміло, чому ВККСУ, володіючи значним організаційним та технічним потенціалом (а це впливає із аналізу звітів ВККСУ, її структури, кількості працівників, бюджетного фінансування тощо), не оприлюднила одразу матеріали анонімного письмового тестування та матеріали виконаного практичного завдання. Питання про оприлюднення як виконаних тестів, так і практичних завдань до цих пір є відкритим (наразі мова йде не про оприлюднення результатів (оцінки) тестів та виконаних практичних завдань – це було зроблено). Не знаходить раціонального обґрунтування позиція про підста-

ви ненадання можливості широкому загалу відразу ознайомитися з матеріалами кваліфікаційного оцінювання – сканування і оприлюднення як виконаних тестів, так і практичних завдань (судових рішень касаційної інстанції) не зайняло б багато часу. Розміщення на офіційному веб-сайті ВККСУ виконаних тестів і практичних завдань зняло б значну частину домислів щодо об'єктивності оцінювання та підстав прийнятих рішень.

До того ж аналіз актів ВККСУ не формує чіткого розуміння методики оцінювання виконаних практичних завдань. Вважаємо (а досвід обговорення в мережі Інтернет, зокрема в соціальних мережах, дискусійних аспектів проведення конкурсу до Верховного Суду України є цьому прямим підтвердженням – А.Б.) як учасники конкурсу, так й інші правники проявили б значний інтерес до аналізу матеріалів виконаних практичних завдань, а також до аналізу результатів оцінювання – кількості балів за кожне конкретне рішення у модельній справі.

Із розміщеного на офіційному сайті ВККСУ відеоінтерв'ю з Анастасією Заріцькою про методику та хід перевірки й оцінювання виконаних практичних завдань випливає, що матеріали виконаних практичних завдань були відскановані і передані кожному члену ВККСУ для перевірки й оцінювання. Тобто кожен член ВККСУ надавав свою персональну оцінку кожному виконаному практичному завданню. Означений підхід закономірно породжує запитання про об'єктивну зможу кожного члена ВККСУ (наявність значного об'єму знань у правовій сфері – майже всіх галузей законодавства України, міжнародно-правових актів тощо – А.Б.) надати таку оцінку. Зважаючи на це, додаткової актуалізації набуває питання про методику оцінювання виконаних кандидатами на посади суддів касаційних судів у складі Верховного Суду України практичних завдань.

Також, якщо і матеріали виконаних тестів, і матеріали виконаних практичних завдань було відскановані, то чому все ж таки ВККСУ зайняла позицію їх неоприлюднення?

Вважаємо, що незабезпечення прозорості проведення кваліфікаційного оцінювання ВККСУ підсилює «зневіру» широкого загалу щодо необхідності та ефективності здійснення не тільки судової реформи, а взагалі соціальних перетворень в Україні.

Коли спостерігається не тільки небездоганне правове регулювання, а й небездоганна правова реалізація у сфері реформування судової влади в Україні, зазначимо:

- не всі дії ВККСУ у зв'язку з проведенням судової реформи є професійними (наприклад, в соціальних мережах широко обговорювались помилки, допущені під час формулювання питань анонімного письмового тестування, а ці «помилки» були затвердженні в установленому законодавством порядку згідно із спеціальними процедурами ВККСУ – А.Б.);

- певна «невизначеність» з критеріями оцінювання результатів практичного завдання відкриває шлях до зловживань;

- сама система оцінювання, коли визначальними критеріями добору суддів (за сумою балів – 210:790) є не професійні якості (знання, практичні навички тощо), а інші якості, дозволяє реалізувати суб'єктивні устремління певних «зацікавлених» осіб;

- аналіз правового регулювання та практика проведення конкурсу до Верховного Суду України, коли: по-перше, певні правила проведення окремих заходів були невідомі під час оголошення конкурсу (це системна проблема, яка, мабуть, обумовлена проведенням конкурсу вперше – А.Б.); по-друге, певні правила змінювались під час проведення конкурсу (наприклад,

можливість використання «інформаційних листів судів» (п. 5 глави 3 Порядку проведення іспиту та методики встановлення його результатів у процедурі кваліфікаційного оцінювання) під час виконання практичного завдання була частково обмежена вже перед самим виконанням практичного завдання – А.Б.); по-третє, певні правила формувались безпосередньо в ході конкурсу, – свідчить, очевидно, як про часткову невизначеність з концептуальними засадами проведення конкурсу, так і про фрагментарне бачення їх реалізації.

Власне, на нашу думку, питання, пов'язані із встановленням усіх інших якостей особистостей кандидатів на посади суддів касаційних судів у складі Верховного Суду України, повинні були передувати кваліфікаційному оцінюванню, а так частково складається ситуація, коли іншими заходами ВККСУ намагається усунути прогалини у виявленні професійного рівня кандидатів.

Зокрема, як під час проведення кваліфікаційного оцінювання ВККСУ було встановлено знання та навички кандидатів, необхідні їм у судовому провадженні – «здатність здійснювати правосуддя...» (пп. 2.1.5 п. 2.1. розділу 2 «Методика кваліфікаційного оцінювання» Порядку та методології кваліфікаційного оцінювання судді) тощо? Як встановлювалось, що кандидат на посаду судді Верховного Суду України здатен здійснювати аналіз судової практики та її узагальнення (пп. 3 ч. 1 ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)?

Невже ці та інші знання і навички, які мають бути притаманні суддям Верховного Суду України – професіоналам, повинні виявлятися не під час кваліфікаційного оцінювання, а в інший, нерегламентований у законодавстві спосіб?

Як уже зазначалося вище, питання анонімного письмового тестування було сформульовано неякісно – йдеться не тільки про випадки використання під час формулювання запитань застарілої нормативно-правової бази, а й про правопис слів, розділові знаки тощо.

Постає питання: чи зроблено відповідні висновки з цієї практики? Якщо так, то які?

Значне занепокоєння також викликає проблема дискримінації науковців, які виявили бажання брати участь у конкурсі до Верховного Суду України. Це і певні положення законодавства, і дискримінаційна практика.

Так, згідно зі ст. 38 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суддею Верховного Суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді, а також відповідає одній із таких вимог: має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років.

Тогочасна редакція ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у частині визначення поняття «стаж наукової роботи» не дозволила науковцям, які отримали науковий ступінь у наукових установах, брати участь в оголошеному конкурсі.

По-друге, незважаючи на всі рівні умови, перевага під час призначення на посаду судді надається судді, а не науковцю.

На жаль, дискримінація має прояви не тільки в законодавстві, але і в практиці, про що свідчить аналіз деяких співбесід з кандидатами-науковцями, які пройшли передбачені законодавством етапи кваліфікаційного оцінювання, набрали високі бали і змушені були під час співбесіди відповідати на такі запитання: «Чи були Ви у суді?», «А з якого боку сидить прокурор (обвинувач), а з якого адвокат?» Ці питання є не тільки прихильними, а й такими, що виходять за межі предмету співбе-

сіді (виявлення знань та навичок повинно було відбуватися на етапі кваліфікаційного оцінювання, а не співбесіди!).

Отже, підводячи підсумки, ми можемо зробити такі **висновки:**

1. Головною проблемою під час здійснення судової реформи в Україні є незабезпечення прозорості здійснюваних процедур, зокрема, пов'язаних з проведенням конкурсу до Верховного Суду України.

2. Значною мірою формуванню ситуації, пов'язаної з незабезпеченням прозорості конкурсу до Верховного Суду України, сприяли недоліки правового регулювання як на законодавчому рівні, так і на рівні актів, прийнятих ВККСУ. До того ж у процесі проведення судової реформи в Україні на сучасному етапі спостерігається невідповідна правовій регламентації практика. Незабезпечення прозорості проведення кваліфікаційного оцінювання ВККСУ підсилює «зневіру» широкого загалу щодо необхідності та ефективності здійснення не тільки судової реформи, а взагалі соціальних перетворень в Україні.

3. Реалізація певних етапів судової реформи в Україні показала, що з самого початку склалася ситуація часткової невідповідності з концептуальними засадами проведення конкурсу до Верховного Суду України, а також фрагментарним баченням їх реалізації.

Література:

1. Кристи Нилс. Опасные государства / Нилс Кристи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.index.org.ru/journal/13/crist1301.html>.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика / А.П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 424 с. – (Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки).
3. Запрошення до дискусії : доповідь А.А. Березовського для участі у конференції «Судова реформа в Україні: здобутки та прорахунки» / А.А. Березовський. – Офіційний сайт громадської організації «Центр громадського контролю, захисту демократії і прав людини

в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pbc-control.od.ua/?p=281>.

4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. – Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

Березовский А. А. Криминологическое изучение реформирования судебной ветви власти в Украине на современном этапе: необходимость противодействия негативным проявлениям

Аннотация. В статье изучено современное состояние реформирования судебной ветви власти в Украине. Выявлено общественно-опасные проявления судебной реформы на современном этапе, внесены предложения по их нейтрализации и устранению.

Ключевые слова: криминологическое изучение, реформирование судебной ветви власти, конкурс в Верховный Суд Украины, общественная опасность.

Berezovskyi A. Criminological Study of Reforming of the Judicial Branch of Power in Ukraine at the Present Stage: the Need to Counteract Negative Developments

Summary. The article examines the current state of reforming the judicial branch of power in Ukraine. The socially dangerous developments of judicial reform at the present stage have been revealed, suggestions have been made for their neutralization and elimination.

Key words: criminological study, reformation of the judicial branch of power, competition to the Supreme Court of Ukraine, social insecurity.